

סוגיא דכבתה בנר חנוכה

בשבת דף כ"א ע"א, אמר רב הונא פתילות ושמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת אין מדליקין בהן בחנוכה בין בשבת בין בחול וכו' א"ר זירא אמר רב מתנה ואמרי לה אר"ז אמר רב פתילות ושמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת מדליקין בהן בחנוכה בין בחול בין בשבת. א"ר ירמיה מאי טעמא דרב קסבר כבתה אין זקוק לה ואסור להשתמש לאורה. ופירש"י אסור להשתמש לאורה הלכך בחול שרי, ואסור להשתמש לאורה שיהא ניכר שהיא נר מצוה וליכא למיחש להטייה. וכן נראה מפשטות סוגית הגמרא שבחול מדליקין בהן מפני הדין שכבתה אין זקוק לה. ובשבת מדליקין בהן מפני הדין שאסור להשתמש לאורה ואין חוששין להטייה. אמנם הרי"ף פסק דהדין כבתה אין זקוק בזה שמדליקין בהן בחנוכה בשבת. וז"ל א"ר זירא אמר רב מתנה אמר רב פתילות ושמנים שאמרו חכמים וכו' ות' מדליקין בהן בחנוכה בשבת מכלל דאי כביא לא מזדקוק לה ש"מ עכ"ל. וכבר הקשו על הרי"ף הרי הדין זה לומדים בזה שמותר להדליק בהן בחול. ומשבת לומדים מפני שאסור להשתמש לאורה ואין חוששין להטייה כדברי רש"י. ועי' בשפת אמת שכבר עמד בזה.

והנה המחבר באו"ח סי' תרע"ג סעיף ב' פסק: הדלקה עושה מצוה לפיכך אם כבתה קודם שעבר זמנה אין זקוק לה ואפילו כבתה בערב שבת קודם קבלת שבת שעדיין הוא מבעוד יום אינו זקוק לה וכן אם לאחר שהדליק בא לתקנה וכיבתה אותה בשוגג אינו זקוק לה. הג"ה ואם רוצה להחמיר על עצמו ולחזור ולהדליקה אין לברך עליה. והנה הט"ז מקשה ע"ז שפסק המחבר הדלקה עושה מצוה ולפיכך אם כבתה אין זקוק לה איני יודע האיך תלוי זה בזה דאפילו א"ת הנחה עושה מצוה הוה הדין כן. ותו דבגמ' הביא הרבה הוכחות דלא קי"ל הנחה עושה מצוה ואמאי לא הוכיח ממאי דקי"ל כבתה אין זקוק לה. ועי' שם בט"ז שמבאר דברי המחבר שאין הוא רוצה לאפוקי ממ"ד הנחה עושה מצוה אלא ה"ק כיון שהדליק תיכף קיים המצוה ע"כ אם כבתה אין זקוק לה. אבל לא נראה כן מדברי המחבר דמשמע פשוט שמפני שהדלקה עושה מצוה לכן כבתה אין זקוק לה. ועי' באבני נזר סי' תצ"ז עיי"ש. ומה שנוגע לדין השני, דאם כבתה בע"ש קודם קבלת שבת אין זקוק

לה מביא הט"ז דברי תרומת הדשן סי' ק"ג שהטעם שבע"ש מצותה קודם זמנה לכן כבר הותחלה המצוה בהכשר ומברכינן עליה להדליק נר חנוכה לכן אם כבתה אין זקוק לה. והט"ז חולק על תרומת הדשן וכותב דדברי תרומת הדשן לא נתיישבו לו דאינו דומה חול לשבת דבשבת שאי אפשר להמתין עד שקיעת החמה כמו בחול וצריך להקדים מפני השבת לא מיקרי אותה שעה זמן התחלה ולא מחשבינן את זה כהכשר מצוה אלא מצוה ממש שבאותה שעה שהוא מדליק הוה כמו שקיעת החמה עיי"ש בדבריו. והט"ז פוסק שיש להדליק עוד פעם אם כבתה לפני קבלת שבת והוא כותב ועל כל פנים נראה לי שאין לברך שנית כשידליק אם כבתה קודם קבלת שבת לפי הדין אלא יחזור וידליק בלא ברכה דהרי כבר בירך בהיתר כנ"ל עכ"ל.

ומקור דין השלישי המובא במחבר לקוח מתשו' הרשב"א מביאו הר"ן וז"ל ונשאל הרשב"א ז"ל אם לאחר שהדליק בא לתקנה וכובה אותה בשוגג אם חייב לחזור ולהדליק ואם מברך פעם שנית והשיב ז"ל מסתברא שאינו חייב להדליקה דהוה ככבתה שאין זקוק לה דהדלקה עושה מצוה וכבר הדליקה ואם בא להדליקה אינו מברך עליה דמצות הדלקה כבר עברה עכ"ל. ומשמע מדברי רשב"א שדין כבתה אין זקוק לה תלוי בדין הדלקה עושה מצוה ולכן בשוגג שלא נתכוון לכבות פטור לחזור ולהדליקה. אמנם הרמ"א פסק שאם הרוצה להחמיר ידליקנה בלי ברכה. אולם המהרש"ל סובר שצריך לחזור ולהדליק ועי' בט"ז ובחדושי הגרע"א עיי"ש.

והנה בדין זה שבע"ש כבתה אין זקוק לה מביא התרומת הדשן ראייה מזה שאמרו פתילות ושמונים שאמרו חכמים אין מדליקין בשבת מדליקין בהן בחנוכה בין בחול בין בשבת ואיך מותר להדליק בנרות הללו ניחוש שמא תכבה מקבלת שבת שהוא קודם בין השמשות עד צאת הכוכבים שאז מתחיל זמן הדלקה ובמשך זמן זה ודאי יש לחוש שמא תכבה אלא ודאי כיון שבע"ש מחויב להדליק קודם הזמן חשיב מצוה והותחלה המצוה בהכשר. (ועי' באבני נזר סי' תצ"ז). והט"ז דוחה את ראייה זו בטענה כי אם באמת כבתה לפני קבלת שבת יש עליו החיוב להדליקה עוד פעם וכבתה אין זקוק לה רק בחול שכבר קיים את המצוה בהדלקה בזמן שקיעת החמה כתקנת חכמים לכן אין זקוק לה אבל בשבת קודם קבלת שבת צריך לחזור ולהדליק ובכל השמונים הדין כן.

אולם הישועות יעקב על או"ח סי' תרע"ג כתב שעדיין דברי הט"ז אינם מיושבים וז"ל ועדיין קשה לדבריו כיון דבשבת מדליקין בעוד יום ואין שיעור לדבר מפלג המנחה ולמעלה יכול להדליק א"כ אמאי לא ניחוש כשמדליק בפתילות ושמונים הללו מבעו"י שמא תכבה נרו ג"כ בעוד יום ואף מקבל עליו שבת מיד מ"מ יכול להדליק ע"י אחר ומכ"ש אם תכבה נרו

קודם שיקבל הוא בעצמו שבת דשפיר יכול להדליק הוא בעצמו דצריך להדליק אם כבתה בזמן ההוא ושמא יפשע ולא ידליקנה וכו' עיי"ש בדבריו. ולקמן בגמ' בדף כ"א: מקשה על מאן דאמר כבתה אין זקוק לה: ורמינהו מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק מאי לאו דאי כבתה הדר ומדליק לה לא דאי לא אדליק מדליק וא"נ לשיעוריה. ומתוס' ד"ה דאי לא אדליק מדליק וכו' נראה שהם שני לשונות ופליגי אהדדי ולפי לשון ראשון א"צ שיעור. אבל ברמב"ם בפ"ד מהלכות חנוכה ה"ה פוסק כשני הלשונות וסובר דלא פליגי אהדדי.

והנה האבני נזר בסי' תצ"ז הקשה וז"ל ולפי זה צריך להבין טעמא דכבתה אין זקוק כיון דמחויב שיהיה דולק כל השיעור ואף דבתוך הזמן אף שעבר קצת זמן משתשקע החמה מדליק זה דומה למצות תפילין שמצות הנחתן מדינא כל היום ומ"מ אם לא הניח מקצת היום וכי בשביל זה לא יניח שאר היום. וכן בזה אף שביטל מקצת זמן חנוכה בשביל זה לא יבטל שאר הזמן. מכל מקום אם כבה בתוך הזמן שעדיין יכול להדליק שאר הזמן למה לא יהיה מחויב לחזור ולהדליק בשלמא לשי' התוס' דלישנא בתרא פליגי ללישנא קמא דלא בעי שעורא היא פשיטא דאינו חייב להדליק שהרי דלק קצת ובהכי סגי אף לכתחילה ולישנא בתרא נמי כיון דאפי' אחר שעבר כל הזמן מדליק אלמא דאין כל הזמן זה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק לעיכוב דאם לא כן הא לא קיים אף קצת מצוה. וכיון דבלא אפשר המצוה מתקיים אף בלא זמן זה. הוא הדין בדיעבד אם כבתה בתוך הזמן כל שכן הוא מאחר דיצא כשלא דלק אף מקצת זמן זה כל שכן כשדלק קצת. אבל אי הני לישני לא פליגי הלא זמן זה לעיכוב נאמר. (רק שאם ביטל קצת מצוה בשביל זה לא יבטל השאר וכמו שהבאנו הדמוין מתפילין ולמה כבתה אין זקוק לה.)

אולם טעמו של דבר מפורש בר"ן בשם תשו' הרשב"א ובשו"ע סי' תרע"ג משום דהדלקה עושה מצוה ומצות הדלקה כבר עברה. והיינו כיון שאין עושה רק הדלקה הכל תלוי בהדלקה וכל שהדלקה היתה כתקונה לא איכפת לן במה שכבה אחר כך כיון שבשעת הדלקה הי' ראוי שידליק כשיעור. ונראה ברור כי האבני נזר סובר כי דין כבתה אין זקוק לה תלוי בדין הדלקה עושה מצוה.

ולבאר כל זה נראה לי דלמ"ד הדלקה עושה מצוה סובר דהי' שתי תקנות. התקנה הראשונה היתה מאחר שקרה גס במנורה לכן תקנו שידליקו לזכר המנורה ולכן פירש רש"י בענין אי מדליקין מנר לנר בד"ה אי הדלקה עושה מצוה אי המצוה של חנוכה תלויה בהדלקה מדליקין כדאשכחן במנורה עכ"ל. וגם המצוה הראשונה שתקנו היא ההדלקה כנגד הדלקת המנורה.

ועוד מצוה תיקנו חז"ל והיא לפרסם את הזכר ולעשות פרסומא ניסא. (ומצאתי כעין זה בשפת אמת ורצה לפרשה לפי מ"ד כבתה זקוק לה ובוה רוצה לתרץ את קו' התוס' ומותר להשתמש לאורה וכו' עיי"ש בדף כ"א).

והנה בענין אי הדלקה עושה מצוה או הנחה עושה מצוה מסקינן בגמרא (דף כ"ג) ועוד מדקא מברכינן אשר קדשנו וכו' להדליק גר של חנוכה ש"מ הדלקה עושה מצוה. ונראה שהברכה של להדליק נתקנה נגד מצות ההדלקה וברכת שעשה ניסים נתקנה נגד מצות פרסומא ניסא. לכן פסקו באמת הרמב"ם והראשונים כשני הלשונות של הגמרא דאי לא אדליק מדליק וא"נ לשיעוריה והשיעור הוא מטעם פרסומא ניסא. ובוה יסולק קו' האבני נזר שמקשה ממה נפשך כיון דמחויב שיהיה דולק כל השיעור למה לא ידליק עוד פעם אם ביטל מקצת זמן חנוכה בשביל זה אין עליו לבטל שאר הזמן דלפי מה שאמרנו שיש כאן שתי מצות הדלקה ומצות פרסומי ניסא, לכן צריכים לשים שמן שיהיה דולק כל השיעור מטעם מצוה השניה של פרסומא ניסא, לפי מה שפסקו הראשונים א"נ לשיעוריה שצריכים השיעור לפרסומא ניסא. ובנוגע לשאלתו שמי שמבטל מקצת זמן אין עליו לבטל שאר הזמן, בוה יש להבין זה שאמרנו שנתקנו כאן שתי מצות הדלקה נגד המנורה ומצות פרסומא ניסא, האם נתקנו כשתי מצוות נפרדות בלתי תלויות זו בזו. אבל מן הסתם נראה שהתקנה השניה והיא מצות פרסומא תלויה בתקנת מצוה ראשונה והיא ההדלקה, ולפ"ז יוצא לנו שני דברים, ראשית שאין אדם מתחייב במצות פרסומא לבד רק מוכרח להתחייב במצות ההדלקה בראשונה ומצות ההדלקה מחייבת אותו במצות פרסומא, ושניה שמי שיפטר ממצות ההדלקה בממילא יפטר גם ממצות פרסומא. כך משמע מסוגית הגמרא דכבתה, ומהראשונים בסוגיא זו. ולהלכה גם המשנה ברורה בביאור הלכה תרע"ג פסק כן חז"ל ודע עוד דמה שאמרו אינו זקוק לה היינו אפילו כבו כולם דלא בעינן פרסומא ניסא רק בעת הדלקה עכ"ל. לכן בעת ההדלקה צריך לתת שמן שיהיה דולק כל השיעור אבל אם כבתה שכבר קיים מצות ההדלקה אין עליו החיוב להדליק שאר הזמן כיון שנפטר גם ממצות פרסומא מפני שהדלקה מחייבת פרסומא זמן הדלקה נפטר כבר.

ועתה נוכל להבין את שלשה פסקי המחבר בתרע"ג, כי דין כבתה אין זקוק לה היינו יכולים לומר שזה רק מצות פרסומא ניסא לכן הדגיש המחבר דמפני שהדלקה עושה מצוה אם כבתה אין זקוק לה ז"א מכיון שקיים מצות הדלקה ונפטר גם מדין פרסומא.

ונוכל להבין לפי זה את הדין השני של המחבר שאם כבתה קודם קבלת שבת אין זקוק לה, ובוה אפשר לומר כי הרי תקנו חכמים שבע"ש ידליק בשעה שיש היתר להדליק ולכן תקנו חכמים שבע"ש יחול רק מצות

הדלקה. בעיקר כן משמע מדברי הרמב"ן שרצה לתרץ את קו' התוס' בד"ה ומותר להשתמש לאורה וא"ת מנא ליה לרבא דסבר רב הונא דמותר להשתמש לאורה דלמא הא דאמר אין מדליקין בשבת משום דסבר כבתה זקוק לה ואין יכול להדליק בשבת וכו' עיי"ש בתוס' וע"ז מתרץ הרמב"ן דבשבת לכו"ע כבתה אין זקוק לה ואין לך אלא מצות הדלקה בלבד עיי"ש בדברי הרמב"ן. וזוה נוכל לומר אפי' כהט"ז דאי משום מצות הדלקה לא מדין הכשר מצוה אלא חיוב המצוה ממש שמחויב להדליק מדין ההדלקה וזה שמקשה הט"ז שכל הזמן שלא בא החיוב שיהיה מחויב להדליק עוד פעם לפי דברינו אין זה קו' על תה"ד דהרי גם בחול אפשר לחייבו עוד פעם כקו' האבני גזר אלא שאין אנו מחייבים אותו מפני שההדלקה היא המחייבת את מצות פרסומא ניסא וכיון שנפטר מההדלקה הוא נפטר גם ממצות פרסומא. הכא נמי הרי בע"ש עיקר המצוה היא ההדלקה וכיון שנפטר מההדלקה אין עליו חיוב של פרסומא. וזהו ראיתו של תה"ד שהתירו להדליק בפתילות ושמנים הללו בע"ש וניחוש שמא יכבה אלא הנפטר מההדלקה מפני שבע"ש חל עליו רק דין ההדלקה לכן יפטר גם ממצות פרסומא. אמנם גם בע"ש אין אדם נפטר לגמרי מדין פרסומא ניסא. ונראה לי שמצות פרסומא ניסא בע"ש אינה מחמת מצות ההדלקה כשאר ימי החול אלא מצוה על האדם לפרסם ניסא דחנוכה וזה חל עליו גם בע"ש.

והנה בשפת אמת בשבת (דף כ"א) כתב וז"ל והנה לשיטת תה"ד יש לעיין אם צריך לתת בנ"ח בשמן שידליק עד שתכלה רגל מן השוק בלילה או כיון דזמנו ביום סגי בשמן כשיעור לדלוק חצי שעה ביום ויותר נראה דצריך ליתן שמן עד כדי שידליק חצי שעה בלילה וגם מוכח כן דאל"כ לשתרי להדליק בשבת גם למ"ד מותר להשתמש ויתן שמן כשיעור שיכבה ביום ע"ש. וזהו יהיה מדין פרסומא שחל על האדם לכתחילה וכן באמת מביא המשנה ברורה בשם האחרונים דצריך לתת כשיעור עד שיכלה גם בע"ש. וזוה נוכל להבין גם את דין השלישי של המחבר שהבא לתקנה וכבה אותה בשוגג שאינו מחויב להדליקה שהרי כבר נפטר מדין הדלקה כדברי הרשב"א בתשו' דהוה ככבתה זקוק דהדלקה עושה מצוה. וביאור הדברים הוא דמכיון שהדלקה היא המחייבת מצות פרסומא, וכאן שנפטר ממצות הדלקה לכן נפטר גם ממצות פרסומא. ואפי' לדברי המהרש"ל שסובר שצריך להדליק עוד פעם עם ברכה יכול להיות שהוא סובר דבשוגג נקרא כמו במזיד דאדם מועד לעולם ובמזיד הרי לכ"ע מתחייב עוד פעם בברכה כי הוא מבטל בידים מצות פרסומא ניסא, ככתוב בפרי מגדים באשל אברהם תרע"ג סקי"ב, לכן באמת פסק הרמ"א שאם רוצה להחמיר ידליק בלא ברכה וכן פסק הישועות יעקב מפני שנעשה בידים אף בשוגג יש עליו לקיים דין פרסומא.

והשתא דאתינן להכא נוכל להבין את פסק הרי"ף שפסק דדין כבתה אין זקוק לה מע"ש. כי מדין ע"ש אפשר ללמוד כי ההדלקה היא המחייבת את דין פרסומא לכן בזה שאומרים אין זקוק לה יפטר גם מדין פרסומא. והראיה שאם התירו החכמים להדליק בפתילות ושמנים הללו מע"ש וניחוש שמא יכבה ולא יוכל להדליק עוד פעם מפני קדושת השבת וזהו ראיה שמי שיפטר מדין הדלקה יפטר גם מדין פרסומא. והנה השפת אמת כותב שי"ל דכונת הרי"ף להשמיענו כדעת התה"ד דכבתה בע"ש בעוד יום אינו זקוק לתקנה וכו' עכ"ל. בודאי להלכה הוא כך שמכיון שנפטר מהדלקה פטור להדליק עוד פעם כמו שביארנו לעיל, אבל עיקר הדין שהרי"ף רוצה להוכיח כי הדלקה היא המחייבת לכן כבתה אין זקוק נפטר גם מדין פרסומא וזה אפשר להוכיח שמכיון שמדליק גם בחנוכה בשבת ואפשר שתכבה אחרי קבלת שבת ולא יהיה ביכלתו לתקנה ולמה התירו להדליק בפתילות ושמנים הללו, אלא זהו מפני כי הדלקה היא המחייבת וכשנפטר מההדלקה אין זקוק לה גם מדין פרסומא. כנ"ל לבאר סוגיא זו מתוך מה שנראה מדברי הראשונים ז"ל ומדברי רבותינו הק' האבני נזר והשפת אמת זצוק"ל.